

ISSN 2707-3076 (Print)

ISSN 2709-8214 (Online)

НАУКОВИЙ ЖУРНАЛ

Хортицької національної академії

SCIENTIFIC JOURNAL

of Khortytsia National Academy

Серія: Педагогіка.
Соціальна робота.

2024, 1(10)

ISSN 2707-3076 (Print)
ISSN 2709-8214 (Online)

Комунальний заклад вищої освіти
«Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія»
Запорізької обласної ради

Науковий журнал Хортицької національної академії

Серія:
Педагогіка. Соціальна робота
Випуск 1(10)

Запоріжжя
2024

*Рішенням Національної ради України з питань телебачення і радіомовлення №1544 від 09.05.2024 журнал внесено до Реєстру суб'єктів у сфері медіа. Ідентифікатор R30-04660
Офіційний сайт видання <https://journal.khnnra.edu.ua/index.php/njKhNA>*

Журнал внесено до групи "Б" Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора наук і доктора філософії (кандидата наук) зі спеціальностей 011 Освітні, педагогічні науки, 015 Професійна освіта, 016 Спеціальна освіта, 231 Соціальна робота (Наказ МОН України № 1017 від 27.09.21).

Журнал включено до пошукової системи відкритої наукометричної бази даних Google Scholar, Index Copernicus International (ICV 2021:75.34), бази даних ICI World of Journals (Index Copernicus International), пошукової системи Open Ukrainian Citation Index (OUCI), до реферативної бази даних «Україніка наукова» та Українського реферативного журналу «Джерело». Журнал розміщений у каталозі Наукової періодики України Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського та користується сервісами бази даних CrossRef.

Головна редакторка:

Нечипоренко Валентина Василівна, докторка педагогічних наук, професорка, ректорка, Хортицька національна академія (Україна).

Заступниця головної редакторки:

Позднякова Олена Леонтіївна, докторка педагогічних наук, доцентка, перша проректорка, Хортицька національна академія (Україна).

Члени редакційної колегії:

Walery Okulicz-Kozaryn, dr. habil., PhD, MBA, Professor, Wrocław University of Environmental and Life Sciences (Poland).

Zenon Gajdzica, prof. dr hab., Ful Professor, professor, Uniwersytet Śląski w Katowicach (Poland).

Борисов Вячеслав Вікторович, доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дизайну, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна).

Вайнола Ренате Хейкіївна, докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри соціальної педагогіки, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Волошинов Сергій Анатолійович, доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри інноваційних технологій та технічних засобів судноводіння, Херсонська державна морська академія (Україна).

Гевко Ігор Васильович, доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри комп'ютерних технологій Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (Україна).

Журавльова Лариса Станіславівна, докторка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної освіти і соціальної роботи, Мелітопольський державний педагогічний імені Богдана Хмельницького (Україна).

Крашеніннік Ірина Володимирівна, докторка філософії в галузі 01 Освіта/Педагогіка, асистентка кафедри інформатики і кібернетики, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького (Україна).

Олексюк Наталія Степанівна, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри соціальної роботи, спеціальної освіти і менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна).

Павленко Анатолій Іванович, доктор педагогічних наук, професор, дійсний член Національної академії вищої освіти України, завідувач кафедри соціальної роботи, Хортицька національна академія (Україна).

Пахомова Наталія Георгіївна, докторка педагогічних наук, професорка, завідувачка кафедри спеціальної освіти і соціальної роботи, Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка (Україна).

Харківська Алла Анатоліївна, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри математики та фізики, проректорка з науково-педагогічної роботи, комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради (Україна).

Цибулько Людмила Григорівна, докторка педагогічних наук, доцентка, професорка кафедри педагогіки Державного вищого навчального закладу «Донбаський державний педагогічний університет» (Україна).

Відповідальна секретарка:

Сташук Ольга Олександрівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри психології та соціальної роботи, Хортицька національна академія (Україна)

Зовнішні рецензенти:

Дергач Маргарита Альфритівна, докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри психології та соціальної роботи, Хортицька національна академія (Україна)

Корнелюк Богдан Васильович, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Хортицька національна академія (Україна)

Лещук Галина Василівна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної роботи та менеджменту соціокультурної діяльності, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка (Україна)

Тищенко Владислав Володимирович, кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник, доцент кафедри логопедії та логопсихології, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова (Україна)

Фурман Ольга Федорівна, кандидатка філологічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін, Хортицька національна академія (Україна).

Червоненко Катерина Сергіївна, кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри психології та соціальної роботи, Хортицька національна академія (Україна)

*Схвалено рішенням Вченої ради Хортицької національної академії
Протокол № 7 від 16.04.2024*

© Хортицька національна академія, 2023

ISSN 2707-3076 (Print)
ISSN 2709-8214 (Online)

Municipal Institution of Higher Education
«Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy»
of Zaporizhzhia Regional Council

Scientific Journal of Khortytsia National Academy

Series: Pedagogy. Social Work
Issue 1(10)

Zaporizhzhia
2024

Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : scientific journal / [editorial board : V. Nechyporenko (chief editor) and others]. Zaporizhzhia : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education -Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council, 2024. Iss. 1(10).

By decision of the National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting No. 1544 dated 05.09.2024, the journal was included in Register of subjects in the field of media. ID R30-04660

Official website of the journal <https://journal.khmnra.edu.ua/index.php/njKhNA>

The journal is included in the List of scientific professional publications of Ukraine (category "B"), which can publish the results of theses for the degrees of Doctor of Science and Doctor of Philosophy (Candidate of Science) in the specialties 011 Educational, Pedagogical Sciences, 015 Professional Education, 016 Special Education, 231 Social work (Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine № 1017 dated 27.09.21).

The journal is included in the search engine of the open database Google Scholar, Index Copernicus International (ICV 2021:75.34), search engine of the citation database Open Ukrainian Citation Index (OUCI), in the databases ICI World of Journals, "Ukrainika Naukova" and the Ukrainian journal of scientific abstracts "Dzherelo". The journal is placed in the Catalog of Scientific Periodicals of Ukraine of the Vernadsky National Library of Ukraine; it uses services of the database CrossRef.

Chief editor:

Valentyna Nechyporenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Rector of Khortytsia National Academy (Ukraine).

Deputy editor:

Olena Pozdniakova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, First Pro-rector of Khortytsia National Academy (Ukraine).

Members of the editorial board:

Gajdzica Zenon, Full Professor, Professor, University of Silesia in Katowice (Poland).

Walery Okulicz-Kozaryn, Dr. habil., PhD, MBA, Professor, Wrocław University of Environmental and Life Sciences (Poland).

Viacheslav Borysov, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Teaching Methodologies, Khortytsia National Academy (Ukraine).

Renate Vainola, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Social Pedagogy, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine).

Serhii Voloshynov, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Innovative Technologies and Technical Means of Navigation, Kherson State Maritime Academy (Ukraine).

Ihor Hevko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Computer Technologies, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine).

Larysa Zhuravlova, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor at the Department of Preschool Education and Social work, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University (Ukraine).

Iryna Krasheninnik, Doctor of Philosophy in the field of knowledge 01 Education / Pedagogy, Assistant at the Department of Information Science and Cybernetics, Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University (Ukraine).

Nataliia Oleksiuk, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Social Work, Special Education and Management of Socio-Cultural Activities, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine).

Anatolii Pavlenko, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Full Member of the National Academy of Higher Education Sciences of Ukraine, Head of the Department of Social Work, Khortytsia National Academy (Ukraine).

Nataliia Pakhomova, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Special Education and Social Work, Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University (Ukraine).

Alla Kharkivska, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Pro-rector for Scientific and Pedagogical Work of the Municipal Establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of Kharkiv Regional Council (Ukraine).

Liudmyla Tsybulko, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor of the State Higher Educational Institution «Donbas State Pedagogical University» (Ukraine).

Executive secretary:

Olha Stashuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor at the Department of Psychology and Social Work, Khortytsia National Academy (Ukraine)

External reviewers:

Kateryna Chervonenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Assistant Professor at the Department of Psychology and Social Work, Khortytsia National Academy (Ukraine).

Marharita Dergach, Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Professor at the Department of Psychology and Social Work, Khortytsia National Academy (Ukraine).

Olha Furman, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Social Sciences and the Humanities, Khortytsia National Academy (Ukraine)

Bohdan Korneliuk, Candidate of Philological Sciences, Assistant Professor at the Department of Social Sciences and the Humanities, Khortytsia National Academy (Ukraine).

Halyna Leshchuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Assistant Professor at the Department of Social Work and Management of Socio-Cultural Activities, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (Ukraine).

Vladyslav Tyshchenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Assistant Professor at Department of Speech-Language Pathology and Speech Psychology, National Pedagogical Dragomanov University (Ukraine)

Approved by the Academic Council of the Khortytsia National Academy

Protocol № 7 of 16.04.2024

The articles deal with the results of the latest theoretical and experimental research in the field of pedagogy and social work. Research covers the problems of general pedagogy and history of pedagogy, theories and methods of educational management, theories and methods of training, primary education, secondary education, vocational education, special education and social work.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ПЕДАГОГІКА ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

Батарейна І. О. Педагогічні умови виховання толерантності у дітей шкільного віку під час воєнного стану в Україні.....	7
Ляпунова В. А., Негрій О. І., Фесенко О. В. Національно-патріотичне виховання дітей дошкільного віку засобами українського музичного мистецтва.....	15
Швардак М. В., Мочан Т. М. Технологія «перевернутий клас» на уроках інформатики в початкових класах.....	23
Прокопенко А. О. Дитячий колектив початкової школи крізь призму принципів Нової української школи.....	30
Харківська А. І. Проблематика професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти до розвитку творчого потенціалу дітей в умовах інклюзивного освітнього середовища.....	37

РОЗДІЛ 2. ПРОФЕСІЙНА ОСВІТА

Шевцов А. Г. Моделювання професійних кваліфікацій лікарів методом експертного аналізу трудових функцій.....	44
Жужа Л. О. Організація процесу використання інтерактивної віртуальної дошки в освітньому просторі закладу вищої освіти.....	62
Капустіна О. І. Огляд сучасних технологій та методик організації інклюзивного освітнього процесу для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку.....	70
Кокарева С. М., Кокарев Б. В., Гацуля О. Миколайович, Дудник Ю. І. Черненко А. Є. Дослідження обізнаності здобувачів вищої освіти технічного профілю з інноваційними зсобами фізичної культури та спорту.....	78
Ніколенко Л. М. Інклюзія у вищій освіті: філософсько-суспільний вимір.....	87

РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА

Возчикова Н. В. Онтогенетичні та дизонтогенетичні аспекти формування передкомунікативних та базових комунікативних вмінь і навичок у дітей раннього віку з ускладненнями розвитку.....	96
Гладиш М. О., Соловйова Т. Г. Особливості менеджменту закладів спеціальної та інклюзивної освіти в умовах прифронтового регіону.....	103
Качуровська О. Б., Пахомова Н. Г., Коваленко В. В. Особливості використання технічних засобів при корекційній роботі з особами із заїканням.....	112
Миронова С. П. Особливості наукових досліджень у сфері спеціальної та інклюзивної освіти.....	120
Сасенко Т. А. Експериментальна методика діагностики комунікативно-мовленнєвих навичок у дітей дошкільного віку з синдромом Дауна.....	127
Путров С. Ю. Корекційно-розвитковий супровід дітей з інтелектуальними порушеннями на різних вікових етапах їхнього розвитку.....	136
Шульженко О. Є. Професійне зростання вчителів, які працюють з учнями із інтелектуальними порушеннями.....	143

РОЗДІЛ 4. СОЦІАЛЬНА РОБОТА

Катеринич А. А. Історичні аспекти використання мистецьких технік в соціально-педагогічній роботі з молоддю з інвалідністю.....	151
Соляник М. Г. Скидан Ю. М. Зміст та форми соціальної роботи з сім'ями військовослужбовців.....	157
Чемерис Г. Ю. Діпфейки як проблема сучасності : короткий огляд.....	162
Червоненко К. С., Шашук О. О. Формування готовності майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії з клієнтами.....	173

CONTENTS

CHAPTER 1. GENERAL PEDAGOGY AND HISTORY OF PEDAGOGY

Iryna Batareina. PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE EDUCATION OF TOLERANCE IN SCHOOL-AGE CHILDREN DURING MARTIAL LAW IN UKRAINE.....	7
Valentina Lyapunova, Olha Nehriy, Olena Fesenko. NATIONAL PATRIOTIC EDUCATION OF PRESCHOOL CHILDREN USING UKRAINIAN MUSICAL ART.....	15
Marianna Shvardak, Tetyana Mochan. «FRIPPED CLASSROOM» TECHNOLOGY IN COMPUTER LESSONS IN PRIMARY SCHOOL.....	23
Alona Prokopenko. THE CHILDREN'S COLLECTIVE IN PRIMARY SCHOOL THROUGH THE PRISM OF THE THE NEW UKRAINIAN SCHOOL PRINCIPLES.....	30
Aryna Kharkivska. PROBLEMS OF PROFESSIONAL TRAINING OF FUTURE EDUCATORS FOR THE DEVELOPMENT OF THE CREATIVE POTENTIAL OF CHILDREN IN THE CONDITIONS OF AN INCLUSIVE EDUCATIONAL ENVIRONMENT.....	37

CHAPETR 2. VOCATIONAL EDUCATION

Andrii Shevtsov. MODELLING OF PROFESSIONAL QUALIFICATIONS OF HEALTHCARE PROFESSIONALS BY MEANS OF LABOUR FUNCTION EXPERT ANALYSIS.....	44
Liliia Zhuzha. ORGANIZATION OF THE PROCESS OF USING THE INTERACTIVE VIRTUAL BOARD IN THE EDUCATIONAL SPACE OF THE INSTITUTION OF HIGHER EDUCATION.....	62
Olena Kapustina. OVERVIEW OF MODERN TECHNOLOGIES AND METHODS OF ORGANIZING THE INCLUSIVE EDUCATIONAL PROCESS FOR CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES.....	70
Svitlana Kokareva, Borys Kokarev, Oleksiy Hatsulya, Yurii Dudnyk, Andrii Chernenko. RESEARCH OF TECHNICAL HIGHER EDUCATION STUDENTS' AWARENESS OF INNOVATIVE MEANS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS.....	78
Liudmila Nikolenko. INCLUSION IN HIGHER EDUCATION: PHILOSOPHICAL AND SOCIAL CONTEXT.....	87

CHAPTER 3. SPECIAL EDUCATION

Natalia Vozchykova. ONTOGENETIC AND DISONTOGENETIC ASPECTS OF THE FORMATION OF PRE-COMMUNICATIVE AND BASIC COMMUNICATIVE SKILLS IN CHILDREN OF EARLY AGE WITH DEVELOPMENTAL COMPLICATIONS.....	96
Hladysh Mariia, Soloviova Tetiana. FEATURES OF MANAGEMENT OF SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION INSTITUTIONS IN THE FRONTLINE REGION.....	103
Oksana Kachurovska, Nataliia Pakhomova, Victor Kovalenko. FEATURES OF THE USE OF TECHNICAL MEANS IN THE REMEDIAL WORK WITH PERSONS WITH STUTTERING.....	112
Svitlana Myronova. FEATURES OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE SPHERE OF SPECIAL AND INCLUSIVE EDUCATION.....	120
Tetiana Saienko. EXPERIMENTAL DIAGNOSTICS OF COMMUNICATION AND SPEECH SKILLS OF PRESCHOOL CHILDREN WITH DOWN SYNDROME.....	127
Serhii Putrov. CORRECTIVE AND DEVELOPMENTAL SUPPORT OF CHILDREN WITH INTELLECTUAL DISABILITIES AT DIFFERENT AGE STAGES OF THEIR DEVELOPMENT.....	136
Oleksandr Shulzhenko. PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF TEACHERS WORKING WITH STUDENTS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES.....	143

CHAPTER 4. SOCIAL WORK

Anna Katerynych. USE OF DIFFERENT GROUPS OF ART TECHNIQUES IN SOCIAL AND PEDAGOGICAL WORK WITH YOUTH WITH DISABILITIES.....	151
Maryna Solianyuk, Yuliia Skydan. CONTENT AND FORMS OF SOCIAL WORK WITH THE FAMILIES OF MILITARY PERSONNEL.....	157
Hanna Chemerys. DEEPFAKES AS A PROBLEM OF MODERNITY: A BRIEF OVERVIEW AND CURRENT STATE.....	162
Kateryna Chervonenko, Olha Stashuk. PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR TRAINING FUTURE SOCIAL WORKERS FOR TOLERANT INTERACTION WITH CLIENTS.....	173

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2023-10-18>
УДК 378.091.212:364-43]:316.647.5

Катерина Сергіївна Червоненко
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-6749-2167>
кандидатка педагогічних наук, доцентка,
доцентка кафедри психології та соціальної роботи
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна
kschervonenko@gmail.com

Ольга Олександрівна Сташук
ORCID iD <https://orcid.org/0000-0001-7817-8739>
кандидатка педагогічних наук, доцентка
доцентка кафедри психології та соціальної роботи
Хортицька національна академія
м. Запоріжжя, Україна
olgastashuk@gmail.com

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО ТОЛЕРАНТНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З КЛІЄНТАМИ

Науково-оглядова розвідка присвячена проблемі підготовки майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії з клієнтами в процесі їхньої фахової підготовки. На основі теоретико-методологічного аналізу особливостей професійної діяльності майбутніх соціальних працівників, а також особливостей толерантної взаємодії з клієнтами визначено шість психолого-педагогічних умов підготовки майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії з клієнтами, зокрема це створення у закладі вищої освіти толерантного освітнього середовища, насичення змісту та розширення форм професійної підготовки майбутніх соціальних працівників з врахуванням теоретико-практичних аспектів толерантної взаємодії, залучення майбутніх соціальних працівників до різних форм волонтерської та соціально-значущої діяльності та інші.

Ключові слова: толерантність, толерантна взаємодія, майбутні соціальні працівники, психолого-педагогічні умови, професійна підготовка.

Вступ. Соціальна робота за своїм призначенням унікальна та багатоаспектна, зосереджена у системі «людина-людина» і спрямована на підтримку та захист населення. Це вимагає від фахівців не лише професійних знань, умінь та компетентностей, а й сформованості у них соціально значущих особистісних якостей та характеристик, що забезпечують здійснення ефективної роботи у соціальній сфері: толерантності, доброзичливості, гуманності, емпатії, доброти, оптимізму, поваги й визнання безумовної цінності та унікальності кожної людини.

В Етичному кодексі спеціалістів із соціальної роботи України (2005 рік) саме толерантність визначено однією з ключових якостей, адже фахівці соціальної сфери мають бути конструктивними у ставленні до різних емоційних проявів клієнтів, зберігати рівновагу та терпимість за будь-яких обставин, сприймати з розумінням проблеми й обставини клієнтів в залежності від їхнього способу життя, поведінки, соціального і національного походження, статі тощо. У своїй діяльності вони часто стикаються з труднощами, вирішення яких вимагає здатності до толерантного спілкування та налагодження толерантної взаємодії.

Сьогоднішня соціально-економічна й політична нестабільність, спричинена воєнними діями в Україні, та її наслідки зумовлюють потребу у толерантній взаємодії, адже у практичній роботі соціальним працівникам нерідко доводиться фіксувати прояви несправедливості, дискримінації та стигматизації, долучатися до вирішення конфліктних ситуацій та активно протидіяти їхньому виникненню, сприяти створенню рівноправного середовища. Відтак толерантна взаємодія з клієнтами виступає чинником ефективного процесу співробітництва у сфері соціальної роботи, що характеризується здатністю неупереджено сприймати клієнтів, їхні судження, спосіб життя, поведінку, вирішувати конфліктні ситуації, вибудовувати конструктивні стратегії діяльності через прийняття та розуміння індивідуальності кожного з них та встановлення у стосунках довіри, співпраці, компромісу, товариськості тощо.

Ефективність толерантної взаємодії майбутніх соціальних працівників з клієнтами визначається їхньою підготовленістю до її здійснення. Зокрема толерантність, як чинник психологічної готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до конструктивного вирішення конфліктів через усвідомлені дії адекватні особистісним особливостям і ситуаціям, представлено у роботі А. Скок (2014). Толерантність як принципову соціокультурну норму у вирішенні конфліктних ситуацій та протистоянь на рівнях «особистість – особистість», «особистість – соціум», а також як ефективний соціально-педагогічний інструмент взаємодії та співробітництва розглянуто Ю. Денисюк Ю. Самойловою, Т. Сергієнко (2020). У дослідженні Т. М. Besch та J.-S. Lee (2018) толерантність визначено як важливу цінність професійної діяльності соціального працівника, зосереджено увагу на різних концептуальних підходах, формах та передумовах толерантної взаємодії. Особливості формування толерантного ставлення майбутніх соціальних педагогів представлено О. Василенко (2019), де зосереджено увагу на використанні рольових ігор та змодельованих життєвих ситуацій у процесі їхньої фахової підготовки. У роботах Т. Петренко,

І. Прожоги, В. Санжаровець (2021) визначено та схарактеризовано педагогічні умови виховання у майбутніх соціальних працівників толерантного ставлення до дітей з особливими потребами, а О. Добровицькою (2019) зосереджено увагу на формуванні готовності до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища. Моделювання процесу формування толерантності майбутніх соціальних педагогів/працівників в процесі навчальної діяльності та практичної підготовки представлено у працях В. Деляченко (2011), О. Знобей (2020), О. Гутник (2011) та ін. Спираючись на теорію сучасного менеджериалізму, А. Штефан (2022) запропонувала етапи розвитку толерантності працівників соціальної сфери. Ключовими для аналізу авторка визначила такі характеристики толерантної взаємодії соціального працівника: «терплячість у комунікуванні», «здатність уважно вислуховувати клієнта», «ввічливість», «уміння попереджувати виникнення конфліктів», «готовність до взаємодії з клієнтами через вебресурси», «активне консультування у чатах різних месенджерів» тощо. А. Ремньовою (2017) схарактеризовано когнітивну, аксіологічну, діяльнісну складові структури толерантної особистості соціального педагога, сформовано перелік умов підготовки до толерантної взаємодії. О. Столяренко (2013) науково доведено, що важливою педагогічною умовою формування толерантності є орієнтація міжособистісної взаємодії студентів на суб'єкт-суб'єкту особистісну модель взаємин.

Численні теоретико-практичні здобутки, отримані цими та іншими дослідниками, вказують на стійкий інтерес вчених до вирішення проблеми підготовки соціальних працівників до толерантної взаємодії з клієнтами. Проте змінювані під дією різних факторів соціальні умови (зокрема йдеться про воєнний стан у країні, різні соціальні зрушення тощо) стають аргументом до продовження наукових розвідок за визначеним напрямом. Особливої уваги потребує проблема визначення умов, що сприятимуть якісній підготовці майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії з клієнтами під час їхнього навчання у закладі вищої освіти.

Мета статті – визначити психолого-педагогічні умови підготовки соціальних працівників до толерантної взаємодії з клієнтами під час їхнього навчання у закладі вищої освіти.

Методи та методологія дослідження: аналіз наукової літератури з проблеми підготовки майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії; узагальнення та систематизація результатів теоретичної розвідки.

У визначенні переліку умов толерантної взаємодії у практиці соціальної роботи ґрунтуємося на результатах досліджень Т. М. Besch та J.-S. Lee (2018), які зосередили свою увагу на різних підходах до вирішення цієї проблеми (1) об'єкту толерантності (стиль життя, переконання, звички, риси характеру), (2) способу прояву та реалізації (дія чи бездіяльність), а також на (3) праві втручатися в ситуацію (втручання чи невтручання).

У контексті нашого дослідження під психолого-педагогічними умовами будемо розуміти сукупність чинників та обставин, необхідних для розгортання цілеспрямованого процесу формування толерантності та готовності майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії з клієнтами під час їхнього професійного навчання.

Представимо наше бачення психолого-педагогічних умов формування готовності майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії з клієнтами в умовах закладів вищої освіти.

1. Створення у закладі вищої освіти толерантного освітнього середовища, в центрі якого толерантна взаємодія всіх учасників освітнього процесу, що передбачає недопустимість прояву негативних або ворожих реакцій в академічній спільноті, забезпечення реалізації прав людини і недопущення їхніх порушень. Ключовими підходами (Делянченко, 2011) у цьому процесі є компетентнісний (професійна компетентність як елемент професійної зрілості майбутнього фахівця, здатність вирішувати складності в умовах нетолерантної поведінки клієнтів), особистісно-зорієнтований (передумова сформованості професійно значущих інтересів, планів, мотивів

майбутнього фахівця) та системний (дозволяє змоделювати процес формування толерантності, інтегрувати та врахувати необхідні механізми).

Функціонування толерантного середовища має відбуватися на принципах прийняття, індивідуалізації та зв'язку навчання з їхньою реальною професійною діяльністю, рівноправного і довірливого співробітництва, особистісної поваги, безумовного сприйняття й творчості між учасниками освітнього процесу, забезпечення сприятливого соціально-психологічного клімату. Основними цінностями мають виступати (Брюховецька, 2018): особиста відповідальність за власні дії, особиста ініціатива, високий професіоналізм, виконання правил, орієнтація на організаційні цінності, незалежність поведінки, суб'єкт-суб'єктивні стосунки, довіра, співпраця, взаємоповага, самоконтроль тощо.

2. Використання міждисциплінарних ресурсів в процесі підготовки до толерантної міжособистісної взаємодії. Категорія «толерантність» (*tolerantia* – стійкість, витривалість, терпимість) – багатоаспектна та неоднозначна, а на її міждисциплінарний статус вказують різні підходи до розуміння. У площині філософського знання толерантність передбачає здатність гідно та неупереджено сприймати навколишню дійсність, виявляти терпимість та готовність до примирення, зокрема з іншими поглядами, звичаями, традиціями, звичками тощо. Соціологічний вимір дефініції стосується делікатності та прихильності до інших, їхнього світогляду, способу життя, поведінки, пов'язуючи її з об'єктивними та суб'єктивними умовами та чинниками соціальної дії та взаємодії. Політичний аспект зосереджує увагу на повазі до прав, свобод, цінностей та поглядів інших. Психологічний підхід передбачає вивчення толерантності з позиції особистісних характеристик щодо адекватного реагування на несприятливі умови та розвиток здатності унормувувати таку особистісну чутливість. Педагогічний вимір спрямований на прийняття інших такими, як вони є, готовності до взаємодії з ними та налагодженні конструктивних стосунків, визнаючи право на прояв індивідуальності кожної особистості у процесі життєдіяльності.

3. Термінологічна узгодженість освітнього контенту з підготовки до толерантної взаємодії. Міжнародно визнане розуміння толерантності особистості міститься у Декларації принципів толерантності, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН (1996 р.), а саме: «прийняття й правильне розуміння багатства культур світу, форм самовираження й способів проявів людської індивідуальності... якій сприяють знання, відкритість, спілкування і свобода думки, совісті і переконань».

Вітчизняні публікації репрезентують досить широкий спектр тлумачень. У довідниково-енциклопедичних джерелах помічаємо, що толерантність розглядається як здатність особистості визнавати цінність інших; терпимість до чужої думки, віри та поведінки; спроможність витримувати несприятливий вплив того або іншого фактору; принцип роботи з групами ризику (*Тлумачний словник-мінімум*, 2017); «здатність сприймати носіїв інших цінностей, норм поведінки, усвідомлення їх прав бути іншими; безумовно позитивне ставлення до такої несхожості, терпимість до їхньої думки, звичаїв, кольору шкіри, релігії, способу життя» (*Енциклопедія*, 2012). У наукових розвідках вчених знаходимо такі тлумачення досліджуваного нами феномену як-от: «особистісна характеристика, що пов'язана з кризами розвитку особистості й знаходить своє вираження в зміні типу взаємодії людини з оточуючою дійсністю» (Скок, 2013, с. 149); «комплексна особистісна якість, що передбачає шанобливе ставлення до інших у процесі взаємодії і спілкування; прояв моральних властивостей, принципів та прийомів спілкування; здатність до цілісного прийняття іншої людини; готовність до діалогу; вміння знаходити компроміси; здатність критично ставитись до себе та до інших» (Білоус, 2004, с. 8) тощо. Водночас категорія «толерантна взаємодія» найчастіше розглядається вітчизняними дослідниками з точки зору процесу співпраці та діалогу як «гармонійність у відносинах, пошук компромісного діалогу, взаєморозуміння та взаємодопомога, толерантна поведінка, ефективна співпраця» (Добровицька, 2019). Складовими цього процесу є домовленість між сторонами, налагодження

певного взаєморозуміння у комунікативній та практичній діяльності, досягнення спільних цілей, визнання свободи й рівноправності між співрозмовниками, демонстрація толерантної поведінки тощо.

Отже, толерантність виступає багатоаспектним, комплексним, поліфункціональним феноменом і може розглядатися як загальнолюдська та соціальна цінність, особистісна якість, властивість й характеристика. Толерантна взаємодія – конструктивне цілеспрямоване співробітництво, що ґрунтується на позитивному сприйнятті та розумінні інших, відкритості, доброзичливості, повазі та визнанні їхньої унікальності й цінності. Сутність толерантної взаємодії полягає в конструктивному співробітництві, яке ґрунтується на засадах позитивного сприйняття та розуміння інших людей, їхніх цінностей, культури, прагнень, реалізації права відрізнятись від інших, що передбачає обмін інформацією, встановлення емоційних зв'язків та відносин, регуляцію поведінки, взаєморозуміння тощо.

4. Насичення змісту професійної підготовки майбутніх соціальних працівників теоретико-практичними аспектами толерантної взаємодії. Забезпечити реалізацію визначеної умови можливо через долучення до змісту освітніх компонентів тем щодо сутнісних, змістових та функціональних характеристик толерантності, особливостей толерантної та інтолерантної поведінки, їхнього значення для практичної роботи, а також використання практичних кейсів під час аудиторних занять та практичної підготовки, спрямованих на організацію відкритих дискусій й діалогів щодо різних поглядів й переконань, важливості врахування соціокультурного різноманіття у взаємодії з клієнтами.

5. Розширення спектру форм та методів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників з врахуванням теоретико-практичних аспектів толерантної взаємодії. Впровадження оновленого навчального контенту зумовлює використання як традиційних, так і інноваційних методів та прийомів в освітньому процесі, зокрема бесід, дискусій, круглих столів, практичних кейсів

(проблемних ситуацій), рольових та ділових ігор, квестів, колективних справ, тренінгів, конференцій, «живої бібліотеки», «прес»-методу» тощо.

У реалізації визначеної умови важливого значення набуває соціально-психологічний тренінг, спрямований на формування готовності здобувачів вищої освіти до толерантної взаємодії з майбутніми клієнтами. Цілеспрямованість, активна й творча взаємодія учасників особливо вирізняє тренінг з-поміж інших методів, оскільки занурення у тренінговий процес надає можливість студентам одночасно актуалізувати й розширити свої теоретичні знання та набуті практичних умінь, навичок й досвіду толерантної взаємодії. Для майбутніх фахівців соціальної роботи тренінгові заняття виступають не тільки джерелом знань, а й певним спеціально організованим простором толерантної міжособистісної взаємодії, де розвивається здатність до рефлексії, вміння швидко та конструктивно реагувати на ситуацію, стримуватися, коректно втручатися (або не втручатися), співпрацювати.

Дієвим засобом формування толерантності та готовності до толерантної взаємодії виступає навчальна практика, під час якої майбутні фахівці занурюються в реальні професійні відносини з колегами та клієнтами, взаємодія з якими будується на засадах співпраці, поваги та взаєморозуміння.

6. Залучення майбутніх соціальних працівників до різних форм волонтерської та соціально-значущої діяльності сприятиме формуванню їхніх морально-етичних уявлень, переконань, гуманістичних цінностей, доброзичливості, а також досвіду толерантної поведінки з різними суб'єктами взаємодії в процесі організації та участі у різноманітних заходах просвітницького, соціально-виховного, культурно-дозвіллевого змісту. Майбутні фахівці, занурюючись у квазіпрофесійну діяльність, вимушені застосовувати весь арсенал своїх професійних якостей, знань та вмінь, відпрацьовувати їх у реальній життєвій ситуації,

набуваючи власного життєвого та професійного досвіду взаємодіючи з клієнтами у різних ситуаціях.

Висновки. Реалізація професійної діяльності вимагає від фахівця соціальної роботи підготовленості до толерантної взаємодії з клієнтами на принципах доброзичливості, взаємоповаги, рівноправності, співпраці, розуміння, відкритості, конфіденційності, своєчасності надання допомоги й підтримки, неупередженого ставлення тощо. Така взаємодія спрямована на налагодження конструктивного співробітництва, дозволяє сприймати іншу людину як безумовну цінність та унікальну індивідуальність, виступає важливою ознакою довіри у їх відносинах, допомагає створити відкрите, довірливе та конструктивне спілкування й сприяти досягненню спільних цілей.

Підготовка майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії з клієнтами виступає важливим завданням закладу вищої освіти, що зумовлює необхідність створення специфічних психолого-педагогічних умов: (1) створення у закладі толерантного освітнього середовища, в центрі якого толерантна взаємодія всіх учасників освітнього процесу; (2) використання міждисциплінарних ресурсів; (3) термінологічна узгодженість освітнього контенту; (4) насичення змісту професійної підготовки майбутніх соціальних працівників теоретико-практичними аспектами толерантної взаємодії; (5) розширення спектру форм та методів професійної підготовки майбутніх соціальних працівників з врахуванням теоретико-практичних аспектів толерантної взаємодії; (6) залучення майбутніх соціальних працівників до різних форм волонтерської та соціально-значущої діяльності.

Перспективним напрямом дослідження виступає розроблення міждисциплінарного навчально-методичного забезпечення підготовки майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії з клієнтами в умовах закладів вищої освіти.

Література

- Білоус Т. М. Виховання толерантності в студентів вищих педагогічних навчальних закладів у процесі вивчення іноземної мови : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / Київ, 2004. 20 с.
- Брюховецька О. В. Психологічні основи формування професійної толерантності у керівників загальноосвітніх навчальних закладів : дис. ... д-ра психол. наук: 19.00.10 / Інститут психології ім. Г. С. Костюка. Київ, 2018. 487 с.
- Василенко О. М. Формування толерантного ставлення до дітей у фаховій підготовці соціальних працівників. *Адаптивне управління: теорія і практика. Серія «Педагогіка»* В. 6 (11), 2019. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/adupped_2019_6_7 .
- Гутник О. Є. Реалізація технології формування толерантності студентів соціальних педагогів у виховній діяльності. *Теорія і практика управління соціальними системами: філософія, психологія, педагогіка, соціологія*. 2011. № 3. С. 30–31.
- Делянченко В. М. Педагогічна модель процесу формування толерантності у майбутніх соціальних педагогів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. В. 22. 2011. С. 39–43.
- Добровицька О. О. Підготовка майбутніх соціальних працівників до толерантної взаємодії в умовах інклюзивного середовища : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Держ. закл. «Луганський Національний ун-т імені Тараса Шевченка». Луганськ, 2019. 339 с.
- Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / За заг. ред. проф. І. Д. Зверєвої. Київ, Сімферополь : Універсум, 2012. 536 с.
- Знобей О. В. Формування толерантності майбутніх соціальних працівників у процесі практичної підготовки. *Науковий журнал «Інноваційна педагогіка»*. Одеса, 2020, № 23. С. 115–118.
- Петренко Т., Прожога І., Санжаровець В.. Виховання у майбутніх соціальних працівників толерантного ставлення до дітей з особливими потребами. *Вісник національного авіаційного університету* : зб. наук. пр. Серія: Педагогіка. Психологія. Київ : Національний авіаційний університет, 2021. Вип. 18. DOI : <https://doi.org/10.18372/2411-264X.18.15536>
- Ремньова А. Г. Педагогічні умови виховання толерантності майбутніх соціальних педагогів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 11 : Соціальна робота. Соціальна педагогіка* : зб. наук. праць. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. В. 23. С. 87–94.
- Сергієнко Т. М., Самойлова Ю. І., Денисюк Ю. І. Толерантність як соціально-педагогічний інструмент вирішення конфліктних ситуацій. *Інноваційна педагогіка*. В. 22. Т. 2. 2020. С. 153–156.
- Скок А. Г. Толерантність як чинник психологічної готовності майбутніх фахівців соціальної сфери до попередження конфліктів у професійній діяльності. *Актуальні проблеми психології* : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2013, Том. І, Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія, Вип. 39. С. 148–152.
- Столяренко О. В. Педагогічні умови виховання толерантності у студентів вищих навчальних закладів технічного профілю : автореф. дис. ... канд. пед. наук: спец.13.00.07 / Уманський держ. пед. ун-т ім. П. Тичини. Умань, 2013. 21 с.
- Тлумачний словник-мінімум із соціальної педагогіки та соціальної роботи / упор. Л. В. Лохвицька. 2-ге вид., оновл. Тернопіль : Мандрівець, 2017. 232 с.
- Штефан А. К. Розвиток толерантності новоприбулих співробітників органів соціального обслуговування на засадах менеджменту. *Науковий журнал Хортицької національної академії. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2022. Вип. 2(7). С.182–192. DOI : <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-7-17>
- Besch T. M., Lee J.-S. On toleration in social work. *European Journal of Social Work* Volume 21, 2018 DOI : <https://doi.org/10.1080/13691457.2017.1286460>

References

- Besch, T. M. & Lee, J.-S. (2018). On toleration in social work. *European Journal of Social Work* Volume 21 <https://doi.org/10.1080/13691457.2017.1286460> (eng).
- Bilous, T. M. (2004). Educating tolerance in students of higher pedagogical educational institutions in the process of learning a foreign language : abstarct of thesis for the degree of Candidate of Sciences (ukr).
- Briukhovetska, O. V. (2018). Psychological basis for the development of comprehensive educational institution headteachers' professional tolerance : thesis for the degree of Doctor of Psychological Sciences. H.S. Kostyuk Institute of Psychology. (ukr).
- Hutnyk, O. Ye. (2011). Technology of formation future social teacher' tolerance in their educational work. *Theory and practice of social systems management: philosophy, psychology, pedagogy, sociology*. № 3. 30–31. (ukr).
- Delianchenko, V. M. (2011). Pedagogical model of the process of forming tolerance in future social pedagogues. *Scientific Bulletin of Uzhhorod National University*. Iss. 22. 39–43 (ukr).
- Dobrovyska, O. O. (2019). Preparation of future social workers for tolerant interaction in an inclusive environment : thesis for the degree of the Candidate of Pedagogical Sciences: State Institution "Luhansk Taras Shevchenko National University" (ukr).
- Lokhvytska, L. V. (Ed.) (2017). Minimum explanatory dictionary of social pedagogy and social work (ukr).
- Petrenko, T., Prozhoha, I. & Sanzharovets, V. (2021). Education of future social workers tolerant attitude towards children with special needs. *Bulletin of the National Aviation University : a collection of scientific papers. Series: Pedagogy. Psychology*. №18. <https://doi.org/10.18372/2411-264X.18.15536> (ukr).
- Remnova, A. H. (2017). Pedagogical conditions of future social pedagogues` tolerance education. *Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University. Series 11 : Social work. Social pedagogy* № 23. 87–94. (ukr).
- Serhiienko, T. M., Samoilova, Yu. I. & Denysiuk, Yu. I. (2020). The tolerance as a social and pedagogical instrument for solving conflict situations. *Innovation Pedagogy*. №. 22. Vol. 2. 153–156 (ukr).
- Skok, A. H. (2013). Tolerance as a factor of psychological readiness of future social workers to prevent conflicts in professional activity. *Topical Issues of Psychology: a collection of scientific works of the H.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine*. № 39.148–152. (ukr).
- Stoliarenko, O. V. (2013). The students of higher educational establishments of technical type have pedagogical terms of education of tolerance : abstarct of thesis for the degree of Candidate of Sciences (ukr).
- Vasylenko, O. M. (2019) Forming a tolerant attitude towards children in the vocational training of social workers. *Adaptive management: theory and practice. Series "Pedagogy"*. http://nbuv.gov.ua/UJRN/adupped_2019_6_7 (ukr).
- Zvierieva, I. D. (Ed.) (2012). Encyclopaedia for social sector professionals (ukr).
- Znobei, O. V. (2020). The forming of tolerance future social workers in the process of practical preparation. *Innovation Pedagogy*. № 23. 115–118 (ukr).
- Shtefan, A. (2022). Development of tolerance of newly arrived employees of social service bodies on the basis of managerialism. *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work) : Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education Khortytsia National Educational and Rehabilitational Academy of Zaporizhzhia Regional Council*, Iss. 2(7). 182–192 <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2022-7-17> (ukr).

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS
FOR TRAINING FUTURE SOCIAL WORKERS FOR TOLERANT
INTERACTION WITH CLIENTS**

Kateryna Chervonenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Social Work, Municipal Institution of Higher Education «Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy» of Zaporizhzhia Regional Council, Zaporizhzhya, Ukraine, e-mail: kschervonenko@gmail.com

Olha Stashuk, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Social Work, Khortytsia National Academy, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail : olgastashuk@gmail.com

The article deals with the issue of forming the readiness of future social workers for tolerant interaction with clients in the process of their professional training. The article analyses the essence and content of the concepts of "tolerance" and "tolerant interaction" as they are presented in the scientific and methodological publications. The peculiarities of professional social work are revealed; it is determined that tolerance is one of the most important personal and professional integrative qualities of social workers. It determines tolerant interaction with clients as a key factor in the effective process of cooperation in the social sphere; it is characterized by the ability to impartially perceive clients, their judgements, lifestyle, behavior, resolve conflict situations, build constructive strategies through acceptance and understanding individualities of each person and establishing relationships of trust, cooperation, compromise and camaraderie, etc. The article considers the readiness of future social workers for tolerant interaction with clients as an integrative personal ability to professional empathy, understanding of the diversity of life paths, individual characteristics of clients and constructive cooperation in solving their problems; the components of this readiness are also identified (cognitive, value-emotional, and activity). On the basis of the theoretical and methodological analysis of the peculiarities of the professional activity of future social workers, as well as the peculiarities of tolerant interaction with clients, the article defines the principles (acceptance, individualization, connection of training with real professional activity), approaches (competence-based, personality-oriented, systemic); the pedagogical conditions for the formation of future social workers' readiness for tolerant interaction with clients are described in detail (creation of a tolerant educational environment in a higher education institution; saturation of the content and expansion of forms of professional training of future social workers, taking into account theoretical and practical aspects of tolerant interaction; involvement of future social workers in various forms of volunteer and socially significant activities).

Key words: *tolerance, tolerant interaction, future social workers, readiness, pedagogical conditions.*

Авторський внесок кожного із співавторів: Червоненко К. С. – 60 %, Сташук О. О. – 40 %.

Стаття надійшла до редакції / Received 04.03.2024

Прийнята до друку / Accepted 08.04.2024

© Червоненко Катерина Сергіївна, Сташук Ольга Олександрівна, 2024